

دانشگاه معارف اسلامی

رساله دکتری

رشته: مدرسی معارف اسلامی

گرایش: انقلاب اسلامی

عنوان:

رویکرد مقایسه‌ای به عملیات استشهادی در جنبش‌های شیعی و اهل سنت معاصر

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر یعقوب توکلی

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر مهدی فرمانیان

نگارش:

سعید حسن زاده بوری آبادی

۱۳۹۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلیه حقوق این پایان نامه اعم از چاپ، تکثیر، نسخه برداری، ترجمه، اقتباس و...
برای دانشگاه معارف اسلامی محفوظ است، نقل مطالب با ذکر مأخذ بلا مانع است.

پیشکش به

تقدیم به: بمسرفداکارم که با ایشار و از خودگذشتگی مراد کرد آوری این مجموعه یاری نمود
و تقدیم به دو میوه زندگی ام، دوستاره پرفروغ عمرم هادی وزینب.

تشکر و قدردانی

خداوند را شاکرم که مرا از نعمت عقل بهره‌مند نمود تا بتوانم درک کنم باید از تمامی کسانی که در راه تکامل این عقل مرایاری نمودند، تشکر نمایم. پس با تمام وجود از تمامی کسانی که از اول وجودم به موجودیت بخشیدن و تکامل من کمک کردند سپاس‌گذاری می‌نمایم. به خصوص از کسانی که مرا علم آموختند و تجربه خود را در اختیارم قرار دادند.

به ویژه از استاد راهنمای محترم جناب آقای دکتر یعقوب توکلی و استاد محترم مشاور جناب آقای دکتر مهدی فرمانیان که در گردآوری و تنظیم این مجموعه خالصانه مرایاری نمودند.

چکیده

عملیات استشهادی با توجه به اهمیت حفظ نفس، زمانی انجام می‌شود که با دیگر ابزار دفاعی متعارف دفع تجاوز ممکن نباشد. اطلاق آیات و روایات جهاد دفاعی و ترجیح دفاع و لزوم حفظ نفس، دلیل جواز این نوع عملیات است. و شاید در سده بیستم و نیز در سده کنونی واژه‌های عملیات شهادت طلبانه در ادبیات سیاسی و فقهی زیاد بکار می‌رود ولی این واژه‌ها به اندازه کافی به دست جامعه شناسان و فقیهان و روان شناسان به تفسیر گذاشته نشده است، آن هم به این علت که در دورانه‌های گذشته این واژه‌ها یک شکل کاملاً فردی داشته اما امروزه از این حالت فردی خارج شده و شکلی فراگیر و سازمان یافته و هدفمند در نقاط مختلف جهان اعم از ایران، فلسطین، لبنان، عراق، سوریه و... پیدا کرده است.

لذا پژوهش حاضر که از منابع فقهی و غیرفقهی مرتبط با عملیات استشهادی است به بررسی و تنظیم و تحلیل آنها پرداخت و نتایجی که از این پژوهش به دست می‌آید به طور خلاصه عبارت است: از اینکه اکثر فقهاء اسلام، عملیات استشهادی علیه نظامیان متجاوز را مصادیق جهاد دفاعی و از احکام اولیه دانسته و آن را مشروع و جایز می‌دانند و حتی بعضی از فقها در مواردی آن را واجب می‌دانند و شرایطی را برای انجام آن بیان کرده‌اند که اهم آن به شرح ذیل است:

الف) عملیات علیه نظامیان متجاوز و اشغالگر باشد.

ب) عملیات برای دفاع از اسلام و مسلمین و دفع تجاوز از آن‌ها و اعلاء کلمه حق و با خلوص نیت انجام شود و خواسته‌های شخصی و نفسانی در آن دخالت نداشته باشد.

ج) استفاده از دیگر شیوه‌های معمول و متداول دفاعی بی‌اثر بوده و یا نتیجه مطلوب و قابل توجهی به دنبال نداشته باشد. اما به کارگیری این نوع عملیات، آثار تخریبی جسمی، روحی و روانی زیادی در پی داشته و رعب و وحشت زیادی در دل دشمن ایجاد می‌کند و امنیت را از آن‌ها سلب نماید.

د) تشخیص انجام این نوع عملیات با توجه به مقتضیات و مصالح سیاسی، اجتماعی و نظامی داخلی و خارجی و بعد از کارشناسی لازم و با اجازه رهبری شرعی و حاکم شرع باشد. البته بعضی از فقهاء می‌گویند بر اساس تشخیص اهل خبره عمل می‌شود و نیازی به اجازه رهبری شرعی نمی‌باشد.

ه) افراد بی‌گناه یعنی کسانی که نقشی در تجاوز و اشغالگری ندارند، کشته نشوند مگر این که ضرورت و اضطرار اقتضاء کند مثل مسأله تترس و در صورت ضرورت و اضطرار هم کشتن آن‌ها نباید هدف و مقصود مجری عملیات باشد.

واژگان کلیدی

عملیات استشهادی، جنبشهای شیعه، جنبشهای سنی.

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱

فصل اول:

کلیات

۱. گفتار اول: طرح تحقیق..... ۵

۱-۱. بیان مسأله..... ۵

۱-۲. پیشینه تحقیق..... ۷

۱-۳. سؤال اصلی تحقیق..... ۹

۱-۴. سؤالات فرعی تحقیق..... ۹

۱-۵. فرضیه‌ها..... ۹

۱-۶. اهداف تحقیق..... ۹

۱-۷. روش کار..... ۱۰

۱-۸. ساختار و سازماندهی طرح..... ۱۱

۲. گفتار دوم: تعاریف..... ۱۱

۲-۱. جهاد در لغت و اصطلاح..... ۱۱

۲-۲. معنای لغوی و اصطلاحی دفاع..... ۱۳

۲-۳. معنای لغوی و اصلاحی عملیات استشهادی..... ۱۴

۲-۴. تعریف لغوی شهادت و شهید..... ۱۴

۲-۵. ماهیت عملیات استشهادی..... ۱۵

۲-۶. ویژگیهای عملیات استشهادی..... ۱۸

۲-۷. آثار عملیات استشهادی..... ۲۰

۲-۸. معنی انتحار..... ۲۱

فصل دوم:

ادله جواز عملیات استشهادی در فقه شیعه

۱. گفتار اول: شالوده فکری و اعتقادی عملیات استشهادی ۳۰
- ۱-۱. ادله نقلی ۳۱
- ۱-۱-۱. قرآن کریم ۳۱
- ۱-۱-۲. اخبار و روایات مأثوره ۴۲
- ۱-۱-۳. سلوک پیامبران الهی و اولیای برگزیده حق ۴۵
- ۱-۲. ادله عقلی ۴۶
- ۱-۲-۱. رجحان دفاع شهادت طلبانه بر صیانت از ذات ۴۶
- ۱-۳. آرای فقهی استنادپذیر در خصوص جواز عملیات شهادت طلبانه ۴۷
- ۱-۳-۱. وجوب جهاد تدافعی در شرایط گوناگون ۴۸
- ۱-۳-۲. ضرورت پایداری و مقاومت تا کسب ظفرمندی ۵۰
- ۱-۳-۳. کتمان رازهای نظامی تا سر حد شهادت ۵۳
- ۱-۳-۴. مجاز شمرده شدن یورش به دل سپاه دشمن ۵۳
- ۱-۳-۵. قتل انسانهای بی گناه در عملیات استشهادی از دیدگاه فقهاء شیعه ۵۴
- ۱-۴. تترس در آراء و اقوال فقهای شیعه ۵۷
- ۱-۵. چگونگی استدلال به بحث «تترس» برای تسویغ عملیات شهادت طلبانه ۶۱
- ۱-۶. فتاوی چند تن از اعظام فقهای معاصر شیعه درباره عملیات شهادت طلبانه ۶۳
- ۱-۷. اقوال فقیهان شیعه در خصوص تمایز استشهاد و انتحار ۶۹
- ۱-۷-۱. حرمت ترور و خودکشی از منظر کلام الله مجید بر پایه تفاسیر شیعی ۷۱
- ۱-۷-۲. حرمت ارهاب و خودکشی در روایات شیعی ۷۳

فصل سوم:

ادله جواز عملیات استشهادی در فقه اهل سنت

۱. گفتار اول: شالوده فکری و اعتقادی عملیات استشهادی ۷۸
- ۱-۱. ادله نقلی ۷۸
- ۱-۱-۱. قرآن کریم ۷۸
- ۱-۱-۲. اخبار و روایات مأثوره ۸۲
- ۱-۱-۳. سلوک پیامبران الهی و اولیای برگزیده حق ۸۴

- ۱-۲. آرای فقهی استنادپذیر در خصوص جواز عملیات شهادت طلبانه ۸۶
- ۱-۲-۱. وجوب جهاد تدافعی در شرایط گوناگون ۸۶
- ۱-۲-۲. ضرورت پایداری و مقاومت تا کسب ظفرمندی ۸۶
- ۱-۲-۳. کتمان رازهای نظامی تا سر حدّ شهادت ۸۷
- ۱-۲-۴. مجوّز یورش به دل سپاه دشمن ۸۷
- ۱-۲-۵. جواز انتخاب مرگی که گریزی از آن نیست ۸۹
- ۱-۲-۶. به قتل رساندن بی‌گناهان در عملیات شهادت طلبانه از منظر فقیهان سنی ۸۹
- ۱-۳. تترس در آراء و اقوال فقهای اهل سنت ۹۲
- ۱-۴. چگونگی استدلال به بحث «تترس» برای تسویغ عملیات شهادت طلبانه ۹۳
- ۱-۵. فتاوی چند تن از اعظم فقهای معاصر سنی درباره عملیات شهادت طلبانه ۹۴
- ۱-۶. سخنان فقیهان سنی در خصوص تمایز استشهاد و انتحار ۹۹
- ۱-۶-۱. حرمت ارهاب و انتحار از منظر کلام الله مجید بر پایه تفاسیر اهل سنت ۱۰۲
- ۱-۶-۲. حرمت ارهاب و خودکشی در روایات اهل سنت ۱۰۹

فصل چهارم:

وجوه اشتراک عملیات استشهادی در جنبش‌های شیعه و اهل سنت

۱. گفتار اول: جنبش‌هایی که عملیات استشهادی انجام می‌دهند در میان شیعه ۱۲۵
- ۱-۱. فداییان اسلام ۱۲۵
- ۱-۲. حزب ملل اسلامی ۱۲۶
- ۱-۳. هیأت‌های مؤتلفه اسلامی ۱۲۷
- ۱-۴. سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی ۱۲۸
- ۱-۵. أمل و حزب الله لبنان ۱۲۹
- ۱-۶. حزب الدعوه عراق ۱۳۱
۲. گفتار دوم: جنبش‌هایی که عملیات تروریستی انجام می‌دهند در میان شیعه ۱۳۲
- ۲-۱. سازمان مجاهدین خلق ۱۳۲
- ۲-۲. گروه فرقان ۱۳۶
۳. گفتار سوم: جنبش‌هایی که عملیات استشهادی انجام می‌دهند در میان اهل سنت ۱۳۸
- ۳-۱. اخوان المسلمین ۱۳۸
- ۳-۲. جهاد اسلامی و حماس ۱۴۳

۴. گفتار چهارم: جنبش‌هایی که عملیات تروریستی انجام می‌دهند در میان اهل سنت ۱۴۵
- ۴-۱. القاعده ۱۴۵
- ۴-۲. جبهه النصره ۱۴۹
- ۴-۳. طالبان ۱۵۰
- ۴-۴. جندالله ۱۵۴
- ۴-۵. گروه ابوسیف ۱۵۶
- ۴-۶. گروه داعش ۱۵۷
- ۴-۷. بوکوحرام ۱۶۱
- ۴-۸. لشکر جنگوی ۱۶۸

فصل پنجم:

وجوه افتراق عملیات استشهادی در جنبش‌های شیعه و اهل سنت

۱. گفتار اول: تمایز منشأ و خاستگاه رهبران شیعی و پیشوایان فقهی اهل سنت در ۱۷۳
- ۱-۱. منشأ و خاستگاه رهبران شیعی ۱۷۳
- ۱-۲. خاستگاه رهبران فقهی اهل تسنن ۱۷۴
- ۱-۳. تفاوت خاستگاه رهبران شیعه و سنی و تأثیر آن در اختلاف عملکرد آن‌ها ۱۷۵
- ۱-۴. داد و ستدهای فرهنگی و خانوادگی وسیع پیشوایان شیعی بر خلاف رهبران اهل تسنن ۱۷۶
- ۱-۵. تحمل دشواری‌های مبارزه در میان رهبران شیعی بیش از مرشدان اهل تسنن است ۱۷۷
- ۱-۶. همدردی و مرافقت بیکم و کاست رهبران شیعی با مجاهدان جانبرکف ۱۷۸
- ۱-۷. وجود افراطی‌گری در رهبران سنی و عدم آن در رهبران شیعه ۱۷۸
- ۱-۸. تعلق و وابستگی دولتی رهبران حوزوی اهل تسنن بر خلاف رهبران آزاده شیعی ۱۸۰
۲. گفتار دوم: خاستگاه سلفی‌گری تکفیری ۱۸۱
- ۲-۱. ابن تیمیه ۱۸۱
- ۲-۱-۱. ابن تیمیه، بنیان‌گذار سلفی‌گری تکفیری ۱۸۲
- ۲-۱-۲. ابن تیمیه و تکفیر ۱۸۲
- ۲-۱-۳. ابن تیمیه و اندیشه ضد تکفیری ۱۸۲
- ۲-۱-۴. ابن تیمیه و تکفیر مسلمانان ۱۸۶
- ۲-۲. محمد بن عبدالوهاب ۱۹۴
- ۲-۳. میراث محمد بن عبدالوهاب و وهابیت تکفیری در دوره معاصر ۲۰۴

۲-۳-۱. بن باز و تکفیر مسلمانان ۲۰۶

۲-۳-۲. محمد باشمیل و تکفیر تمام مسلمانان ۲۰۷

۲-۳-۳. شیخ عبدالله بن جبرین و تکفیر شیعیان ۲۰۸

۲-۳-۴. عبدالقادر بن بدران دمشقی و تکفیر شیعیان ۲۱۰

۲-۳-۵. شمس سلفی و تکفیر ماتریدیه ۲۱۱

۲-۳-۶. تکفیر مسلمانان توسط گروه الأحباش ۲۱۲

۲-۳-۷. صالح بن فوزان و تکفیر بیشتر مسلمانان به دلیل بنای بر قبور ۲۱۲

خاتمه ۲۱۳

منابع ۲۲۲

پیوست ۲۴۱

پیشگفتار

جنگ و صلح از رخدادهای عالم طبیعی است و در دنیای ماورای طبیعت غیر از صلح مطلق چیزی راه ندارد، در قلمرو طبیعت نیز نسبی است نه مطلق، یعنی هیچ موجودی در محدوده طبیعت یافت نمی‌شود که با همه موجودات دیگر در تمام احوال در ستیز باشد؛ زیرا نظام علی و معلولی - که طبیعت و ماورای طبیعت را دربرمی‌گیرد - نشانه صلح و آشتی هر موجودی با علل پیدایش و اسباب پرورش دهنده خود بوده و دلیل انس او با معالیل و آثار خود خواهد بود. و انسان از آن جهت که دارای بعد مادی است و در محدوده حرکت به سر می‌برد و از منطقه تکاپو بیرون نیست، از آشوب جنگ و ستیز، خواه به عنوان تهاجم و خواه به عنوان دفاع، بیرون نیست. و در اصل جنگ فرقی بین پیامبران الهی، که معلمان جوامع بشری هستند، و بین زمامداران خودسر، که دشمن بشریتند، نیست. همان گونه که در بسیاری از امور طبیعی دیگر مانند کار، کوشش، آسایش، آرامش، و... فرقی بین انسانهای پرهیزکار و افراد تبه‌کار نیست؛ زیرا صورت و شکل عمل هر دو گروه یکسان است، تنها چیزی که مایه افتراق این دو صفت است همانا، انگیزه کار، هدف نهایی و عامل تحریک کننده آن است که روح عملی محسوب می‌شود. چون کارهای انسانهای کامل همانند پیامبران برای تکامل و تکمیل فرد و جامعه است. ولی کارهای سران ستم و زمامداران جور در جهت افساد فرد و جامعه، اِهْلَاکِ حَرْثٍ وَ نَسْلِ وَ تَخْرِیبِ شَهْرِ وَ رَوْسْتَا است: "و اِذَا تَوَلَّى سَعَى فِی الْاَرْضِ لِنُفْسِیْ فِیْهَا وَ یُهْلِکِ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ" ^۱ "اِنَّ الْمُلُوکَ اِذَا دَخَلُوْا قَرْیَةً اَفْسَدُوْهَا وَ جَعَلُوْا اَعْرَۃَ اَهْلِهَا اَدْۡلَهٗ" ^۲

در این میان قیام و اقدام در راه تکامل و جهاد و اجتهاد در مسیر تعالی فرد و جامعه از سنت های مشترک همه پیامبران بوده، سوره "حدید" که متکفل بیان برنامه نبوت عامه است همه انبیاء را با صلاح کتاب آسمانی و سلاح آهن زمینی همراه می‌داند، تا با فروغ وحی و رهنمود کتاب نازل شده از آسمان، فطرت ها را شکوفا سازند و با برق تیغ برگرفته از زمین، مهاجمان را سرکوب کنند و زمینه حمایت از حریم وحی و دفاع از مردم بی‌پناه را فراهم آورند؛

" لَقَدْ اَرْسَلْنَا رَسُلَنَا بِالْبَیِّنَاتِ وَ اَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْکِتَابَ وَ الْمِیْزَانَ لِیُقُوْمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَ اَنْزَلْنَا الْحَدِیْدَ فِیْهِ بَاسٌ شَدِیْدٌ وَ مَنَافِعٌ لِلنَّاسِ" ^۳

بنابراین همه انسانها در زندگی طبیعی خود در ستیز و سازش به سر می‌برند خواه به عنوان رهبر باشند خواه به عنوان پیرو، خواه در صراط حق گام بردارند خواه در طریق باطل. تفاوت عمده، در مبدأ فاعلی و غایی و نیز در ساختار نظام داخلی آن است. بنابراین ایثار و شهادت طلبی از ویژگیهای ادیان الهی، بویژه

۱. بقره (۲): ۲۰۵

۲. نمل (۲۷): ۳۴

۳. حدید (۵۷): ۲۵

دین مقدس اسلام - که تنها دین الهی و ره‌آورد همه انبیاء است؛ *إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ*^۱ به طوری که از هیچ انسانی هیچ دینی غیر از آن قبول نمی‌شود،^۲ و *مَنْ يَبْتَغِ الْإِسْلَامَ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ*^۳ است، اساساً فداکاری و از خودگذشتگی فقط در منطق ادیان الهی مفهوم پیدا می‌کند. مکتبی که جهان را منحصر به عالم طبیعت می‌داند و عالم غیب، حساب و کتاب و قیامت را انکار می‌کند، دلیلی ندارد پیروان خود را به ایثار و فداکاری فرا بخواند زیرا تنها معیار از دیدگاه آنها نفع خویش است و بس. اگر گذشتن از مال و بخشیدن آن به دیگران هم، در این بینش با تکلفاتی قابل توجیه باشد، از جان گذشتگی به خاطر دیگران هیچ توجیه معقولی ندارد. از همین رو امام خمینی (ره) در سالهای آغازین پس از پیروزی انقلاب اسلامی جوانان و نوجوانان پاک سرشت را پند می‌داد که مبدا فریب شعارهای دروغین مکاتب مادی را بخورند! ایشان شعارهای ایثار و از جان گذشتگی رهبران کمونیسم را فریبکاری و بازیگری می‌دانست که به منظور فریب دادن و بهره‌کشی از ساده لوحان سرداده می‌شود.^۳

لذا اسلام برای حفظ موجودیت خود و رسیدن به مقاصد عالی به عواملی نیاز دارد و فرهنگ جهاد و شهادت طلبی یکی از مهمترین عوامل پیروزی مسلمانان است.

ایمان به اسلام چنان تحول روحی در مسلمانان صدر اسلام ایجاد کرده بود که از مرگ و شهادت استقبال می‌کردند. نوید "اجر عظیم" و *مَنْ يِقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَمُوتْ أَوْ يُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا*^۴ و "بهشت ابدی" *أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا*^۵ و "رضایت الهی" *يَبْشُرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ*^۶ و "و فوز عظیم" *يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ... وَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ*^۷ به مسلمانان، آنها را به حضور در میدانهای جهاد و جانبازی در راه خدا تشویق می‌کرد.

دشمنان اسلام به خوبی این عامل پیروزی را شناسایی کرده و در طول تاریخ تلاش کرده و می‌کنند که مردم را از این فرهنگ رهایی بخش جدا سازند. در عصر حاضر نیز نهضت شهادت طلبی مسلمانان را که از ظلم و بی‌عدالتی مستکبران عالم، کاسه صبرشان لبریز شده، تروریسم می‌خوانند تا با فریب افکار عمومی جهان بتوانند آنها را قتل عام کنند.

یکی از روشهای دفاعی که اخیراً مسلمانان علیه متجاوزان به کار گرفته اند، عملیات استشهادی است این

۱. آل عمران (۳): ۱۹

۲. آل عمران (۳): ۸۵

۳. امام خمینی، *صحیفه نور*، ج ۲، ص ۵ و ۱۸

۴. نساء (۴): ۷۴

۵. توبه (۹): ۸۹

۶. توبه (۹): ۲۱

۷. توبه (۹): ۱۱۱

نوع عملیات در جهان امروز بُرنده ترین سلاح علیه استکبار و صهیونیسم جهانی و اسرائیل غاصب است. انجام این گونه عملیات اختصاص به فلسطین ندارد و شامل هر کشور اسلامی که مورد تجاوز و اشغال قرار گیرد می‌شود. عملیات شهادت طلبانه دارای مبانی شرعی است، و فقهاء اسلام حکم به جواز آن داده اند و هرگز ترور و انتحار نمی‌باشد. فقهاء اسلام دفاع از دین، وطن، جان، ناموس و... را به هر وسیله ای واجب می‌دانند و عملیات استشهادی هم روشی مشروع برای دفاع است. در سالهای اخیر فشارهای نظامی و غیر نظامی استکبار و صهیونیسم جهانی علیه مسلمانان خصوصاً مردم مظلوم فلسطین زیاده شده است و هم اکنون چند کشور اسلامی در اشغال آنها می‌باشد، لذا بر همه مسلمانان لازم و واجب است برای دفاع از دین، کشور و ناموس خودشان از وسیله که می‌توانند استفاده کنند.

با توجه به اینکه تکنولوژی نظامی و امکانات تبلیغی، اقتصادی و سیاسی استکبار جهانی قابل مقایسه با جهان اسلام نیست و فاصله زیادی بین آن دو وجود دارد، ضروری است مردم مسلمان کشورهای اسلامی و نیروهای مسلح آنها، همه شیوه ها و آمادگیهای لازم دفاعی را کسب کنند و عملیات استشهادی یکی از این شیوه های دفاعی است، خصوصاً زمانیکه با شیوه متعارف و کلاسیک نتوان دفع تجاوز و ظلم نمود. با توجه به اینکه مسأله عملیات استشهادی به این نحو که در عصر حاضر انجام می‌شود یک پدیده جدید و نوظهور است، هنوز بحث فقهی گسترده‌ای درباره آن صورت نگرفته است.

فصل اول:

کلیات

۱. گفتار اول: طرح تحقیق

۱-۱. بیان مسأله

دفاع در مقابل دشمن یک امر فطری و عقلی است و خداوند به هر موجود زنده ای ابزار دفاعی خاصی داده است، ولی این ابزار دفاعی در انسان ها به دلیل داشتن قوه تعقل متنوع و گوناگون است و هر قوم و ملتی با توجه به توانایی هایی که دارد از شیوه ها و ابزار دفاعی مناسب حال خود استفاده می کند. یکی از روش های دفاعی «عملیات استشهادی» است. «عملیات استشهادی» از مفاهیم مهمی است که به موازات گسترش جهانی اشغال گری، خشونت و ترور در دو دهه پایانی قرن بیستم، در ادبیات سیاسی اسلام نیز به تدریج، ظاهر شده است. در این رابطه سؤالات و استفتائات بسیاری از فقها و مراجع عظام تقلید صورت گرفته که بیش تر آن ها با شرایطی، عملیات استشهادی بر ضد دشمنان متجاوز و اشغال گر را جایز و مشروع دانسته و عده ای این نوع عملیات را مصداقی از جهاد دفاعی به شمار آورده اند.

عملیات استشهادی با توجه به اهمیت حفظ نفس، زمانی انجام می شود که با دیگر ابزار دفاعی متعارف دفع تجاوز ممکن نباشد. اطلاق آیات و روایات جهاد دفاعی و ترجیح دفاع و لزوم حفظ نفس، دلیل جواز این نوع عملیات است. عملیات استشهادی تمامی ملاک های جهاد و دفاع را دارا بوده و با انتحار و اعمال انتحاری بر ضد انسان های بی گناه و نیز خودکشی بدون جهت شرعی متفاوت است. از این رو ادله حرمت قتل نفس منصرف از آن است. عملیات استشهادی نیز همانند عملیات انتحاری، اهداف منطقی استراتژیک دارد و در شرایطی شکل می گیرد که تنها راه ممکن برای الزام دولت ها برای تغییر سیاست ها تصور شود. شاید در سده بیستم و نیز در سده کنونی واژه های انتحار و عملیات شهادت طلبانه در ادبیات سیاسی و فقهی زیاد بکار می رود ولی این واژه ها به اندازه کافی به دست جامعه شناسان و فقیهان و روان شناسان به تفسیر گذاشته نشده است آن هم به این علت که در دورانهای گذشته این واژه ها یک شکل کاملاً فردی داشته اما امروزه از این حالت فردی خارج شده و شکلی فراگیر و سازمان یافته و هدفمند پیدا کرده است. لذا از موضوعات و مسائلی که در دوران معاصر بر جنبش ها و گروه های بسیاری در جهان اسلام تأثیر گذاشته است می توان به عملیات استشهادی اشاره کرد.

البته می توان یادآور شد که بنیان گذار این گونه عملیات استشهادی در دوره کنونی بعد از انقلاب اسلامی ایران و در طول جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به صورت ملموسی شکل گرفت، هر چند تأثیر مثبت عملیات استشهادی در فرایند تحولات جهان اسلام را می توان در این گونه عملیات در صدر اسلام با خوابیدن علی (ع) در ليله المبيت در بستر پیامبر (ص) و یا تأثیرات مخرب و منفی عملیات انتحاری بر علیه جهان اسلام با عملیات ابن ملجم مرادی تا سده کنونی از نظر فقهی و کلامی به مطالعه و مقایسه نشست تا شهادت که یکی از ارزشهای بزرگ و از عوامل مهم کمال و رستگاری انسانهاست جهت اعتلا و سلامت جامعه اسلامی همچنان پرفروغ باقی بماند.

و اما پژوهش حاضر به بررسی روند شکل‌گیری عملیات استشهدادی در بین مسلمانان از صدر اسلام تا سده کنونی پرداخته و روند شکل‌گیری فتاوی فقهی صادره در میان شیعیان و اهل سنت و همچنین به تأثیرات مثبت و منفی که در صحنه عمل این گونه عملیات تحت عنوان استشهدادی و انتحاری بر فرایند تحولات جهان اسلام گذاشته است و چهره‌ها و گروه‌هایی برجسته از میان شیعیان و اهل سنت در این گونه عملیات در نقاط مختلف جهان اعم از ایران و فلسطین، لبنان، عراق، سوریه، افغانستان، هند و مصر و... یا سازمان‌های اصلی که عملیات استشهدادی و یا تروریستی انجام می‌دهند، همچون؛ گروه‌های شهید صدر که مستند به فتوی ایشان (هر کس در عملیات با اسرائیلی‌ها کشته شود ولو نماز هم نخواند شهید است) و سازمان جهاد و مقاومت مؤمنه امل و حزب الله در لبنان و عملیات‌های فراوان جنبش حماس در فلسطین و فدائیان اسلام که به کشتن رزم آرا و هژیر در ایران پرداخته‌اند و یا همچون فتوی شیخ عمر عبدالرحمان و مستند به فتوی ابن تیمیه که منجر به ترور انور سادات شرو یا فراوان از این گونه عملیات‌های استشهدادی در جریان جنگ ۸ ساله ایران و عراق.

و یا سازمانها و جنبش‌هایی اصلی که دست به عملیات تروریستی در جهان اسلام می‌زنند مانند: القاعده و طالبان و در افغانستان، لشکر جنگ وی پاکستان، داعش در عراق و سوریه، جندالله گروه موسوم به ریگی و منافقین و سازمان فرقان در ایران و جبهه النصره و بوکوحرام و... در سراسر جهان می‌توان اشاره کرد تا در این تحقیق به تبیین این مسأله: تحت عنوان تأثیر بنیان‌های فکری بر عملکرد شیعه در انجام عملیات استشهدادی و مقایسه آن با تأثیر بنیان‌های فکری در عملکرد اهل سنت بر انجام این گونه عملیات و تفاوت آنان در حوزه خاستگاه و نظر و عملکرد متقابل با جریانهای تروریستی، پرداخته شود.

هر چند محقق معتقد است که با مطالعه احوال و موضع‌گیریهای رهبران اندیشه‌ای این جنبش‌ها چنین برمی‌آید که عملیات استشهدادی در جنبش‌های شیعه و اهل سنت معاصر متفاوت از هم دیگر هستند زیرا بنیان‌های فکری هر یک از هم جداست، رهبران اندیشه‌ای شیعه همگی خمیرمایه اندیشه و فکر خود را از خاستگاه قوی حوزه گرفته‌اند به طوری که بسیاری از آنان در دوره خود مرجع تقلید و زعیم شیعه بوده‌اند (نمونه بارز آن حضرت امام خمینی (ره) در دوران معاصر است) اما رهبران اندیشه‌ای اهل سنت که بنیان فکری چنین جنبش‌هایی را هدایت می‌کنند، از مراکز علمی بر می‌خیزند که یا مستقیماً زیر نظر حکومت غیر اسلامی اداره می‌شوند یا این که از حمایت‌های چنین حکومتی برخوردارند. (نمونه بارز چنین رهبرانی، علمای الازهر مصر هستند) و این عامل سبب همراهی علمای اهل تسنن با حکومت‌های غیر اسلامی می‌شود.

از اینرو این تحقیق می‌تواند با راهگشایی و شناسایی برخی مشکلات پیش رو و ارائه پیشنهادات علمی و عملی در محیط آکادمیک و درک و فهم و تفسیر درست از جنبش‌هایی که عملیات استشهدادی انجام می‌دهند راهکارهای تقویت و تثبیت این جریانها را برای دست‌یابی به:

- ۱- تقویت روحیه ایثار و شهادت طلبی در بین مسلمانها بویژه جوانان
- ۲- مطرح شدن عملیات شهادت طلبانه به عنوان یک روش و تاکتیک خاصی برای مقابله با اشغالگران
- ۳- عملیات شهادت طلبانه نوعی دفاع است و ادله جهاد شامل آن می‌شود.
- ۴- عملیات شهادت طلبانه با عملیات انتحاری و خودکشی فرق دارد و ادله حرمت نفس شامل آن نمی‌شود.
- ۵- به کارگیری این نوع عملیات نباید منجر به وهن اسلام شود و تبعات و آثار منفی برای اسلام و مسلمین در بر داشته باشد.
- ۶- جهاد دفاعی در اسلام خصوصاً مذهب شیعه مقید به عدم تعرض به بیگناه و منع ترور و عذر است.
- ۷- مرجع تشخیص این مسئله و انجام عملیات متخصصین و اهل خبره می‌باشند.
- ۸- این گونه عملیات با توجه به اهمیت حفظ نفس زمانی به کار گرفته می‌شود که با دیگر شیوه‌ها و ابزار دفاعی معمول و عرفی نتوان دفع تجاوز نمود.
- ۹- در زمان حاضر که امکانات و تکنولوژی نظامی و امکانات رزمی و تبلیغی و سیاسی استکبار جهانی قابل مقایسه با عده و عده جهان اسلام نیست لذا در این شرایط عملیات استشهادی می‌تواند یکی از بهترین و مؤثرترین شیوه‌های دفاعی باشد.
- ۱۰- عملیات شهادت طلبانه علیه نظامیان متجاوز و اشغالگر جایز و علیه غیر نظامیان و افراد بی‌گناه جایز نمی‌باشد مگر آن که دشمن آن را سپر قرار دهد و پیروزی مسلمین و دفع تجاوز متوقف بر کشتن آنها باشد در این صورت از باب اضطرار جایز است.
- ۱۱- عملیات انتحاری و تروریستی همیشه قرین با نوعی زورگویی علیه مسلمانها است و نیروی این عملیات یک نیروی یاغی علیه بر علیه امت و شامل احکام بغی می‌شود.

۲-۱. پیشینه تحقیق

با توجه به کوشش‌های به عمل آمده از مراکز تحقیقاتی و آموزشی و نیز جستجو در سایت‌های علمی اینترنتی به این نتیجه دست یافتیم که:

از آنجا که ماهیت عملیات استشهادی و جواز آن در فقه اسلام ذیل عنوان دفاع مشروع و در قالب جهاد دفاعی قابل بررسی و ارزیابی است و لذا این عملیاتها یک روش جدید دفاعی و یکی از مسائل مستحدثه است، در منابع شیعه و اهل سنت نیز درباره آن بحث مستقلی نشده است جز اینکه با توجه به آیات و روایات مربوطه و نظرات فقهای امامیه و اهل سنت پیرامون موضوع تنها در کتب تفسیری و فقهی، می‌توان به مطالبی دست یافت که در این مورد از منابع و کتب فقهی شیعه و اهل سنت استفاده شده است.

از اینرو با بررسی‌های کتابخانه‌ای و اینترنتی که صورت گرفته می‌توان از مجموع تحقیقات انجام شده درباره عملیات استشهادی به یک نتیجه کلی دست یافت و آن هم [تازگی و حساس بودن موضوع است]

تازگی از آن جهت که فقط در چند سال اخیر این موضوع مورد توجه بعضی از اندیشمندان و علماء اسلام قرار گرفته و تعداد اندکی کتاب و مقاله آن هم بیشتر توسط اهل سنت تدوین و منتشر شده است و عمده‌ای مباحث هم در زمینه تاریخچه‌ای عملیات استشهادی است و کمتر به ادله‌های فقهی و یا دیگر مسائل پیرامون موضوع پرداخته شده است.

و حساس از آن جهت که: مخالفتو برخورد منفی استکبار جهانی و دشمنان اسلام با مقوله عملیات استشهادی و فشار سیاسی، اقتصادی فرهنگی و نظامی آنها علیه دولتهای اسلامی و مردم مسلمان، جهت جلوگیری از انجام این نوع عملیات و برخورد با عاملین آن، باعث بی‌رغبتی پژوهشگران به این مسأله شده است به طوری که بعضی از علماء، تحقیق در این زمینه را سیاسی تلقی کرده و حاضر به همکاری و مساعد نمی‌باشند به عنوان نمونه، طی پرسشنامه ای چند استفتاء درباره مسائل مربوطه از مراجع تقلید و فقهاء امامیه و اهل سنت صورت گرفت، فقط تعدادی از آنها آن هم به صورت کلی پاسخ کتبی و یا شفاهی دادند و بقیه از پاسخ دادن خودداری کردند.

ولی تلاش مجری بر این بوده که بخش قابل ملاحظه‌ای از آثاری که درباره موضوع در داخل و خارج به طور مستقل به عملیات استشهادی پرداخته اند، شناسایی و استفاده گردد (فهرست مآخذی که در پایان آمده شاهدهی بر این مدعی است).

ولی همیشه در کارهای کتاب شناسی به جهت عدم وجود بانک‌های اطلاعاتی جامع برخی منابع از نظر مجری دور می‌ماند از این رو این احتمال هست که مجری نتوانسته مواردی را شناسایی کند، البته این احتمال بیشتر درباره پایان نامه‌های دانشگاهی و مقالات وجود دارد، خوش بختانه در حوزه کتاب، بانک‌های اطلاعاتی خوبی در داخل و خارج کشور موجود می‌باشد.

که از باب رعایت انصاف و امانتداری برخی از منابع معرفی شده در این تحقیق، آن هم بخش‌هایی از موضوع که بیشتر واژگان کلیدی تحقیق ما را در بر می‌گیرد (چرا که بخش از اطلاعات این تحقیق از طریق بانک‌های اطلاعاتی کسب شده و برای مجری امکان دسترسی به نسخه فیزیکی آثار مقدور نبوده) را در مورد نقد ارزیابی قرار می‌دهیم. در این خصوص می‌توان به کتابهایی ارزشمند همچون «دو نظریه تروریسم و فداکاری اثر یعقوب توکلی» اشاره کرد. که نویسند در کتاب خود ضمن تعریف ترور و فداکاری و انواع آن به تاریخچه این گونه عملیاتها در ایران پرداخته و کمتر به بنیان‌های فکری و فقهی موضوع اشاره دارد و حتی در تعریف و تبیین این مسأله در نزد اهل سنت هیچ اشاره‌ای نکرده است.

کتاب پیامبر اعظم و تروریسم و خشونت طلبی اثر علی اصغر رضوانی که نویسنده در این کتاب به بررسی مفهوم ترور، اولین ترور در اسلام، حکم ترور از دیدگاه شرع، بررسی آیه ارهاب، اقدام برای دفاع از جان و... پرداخته است. کتاب مبانی فقهی و استشهادی شیعه و اهل سنت نوشته دکتر ملامحمدی که بیشتر به مبانی فقهی این عملیات پرداخته و کتاب مرداب انتحار، اثر علیرضا کینما. که نویسنده در این کتاب تنها به نقد

عملیات انتحاری توسط جریانهای تندور اسلامی با استناد به آموزه های قرآن و سنت پرداخته و همچنین برخی کارگاههای آموزشی، همایش ها، نشست های علمی - پژوهشی و سخنرانی های قابلی در دانشگاه های کشورمان توسط نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه ها کنگره جهانی جریانهای افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام و... برگزار شده ولی کافی نمی باشد. اما از آنجائیکه مجموعه این آثار و همایش ها حکایت از توجه محققین و علماء و مسئولین نسبت به این امر داشته و دارد جای امیدواری فراوانی وجود دارد هر چند مطالب نوشته شده هم بیشتر بصورت جسته و گریخته و در حد یک مقاله چند صفحه ای است.

بنابراین می توان مدعی شد که کتب چندان مستقل و منسجمی درباره موضوع در دسترس نمی باشد.

۳-۱. سؤال اصلی تحقیق

وجوه افتراق و اشتراک عملیات استشهادی در جنبش های شیعی و اهل سنت معاصر کدام است؟

۴-۱. سؤالات فرعی تحقیق

پژوهش حاضر سعی دارد به پرسش های متعددی حول محور عملیات استشهادی در میان شیعه و اهل سنت پاسخ دهد از جمله مهم ترین آنها می توان به موارد ذیل اشاره کرد.

۱- تأثیر بنیان های فکری و عملکرد شیعی بر انجام عملیات استشهادی چیست؟

۲- تأثیر بنیان های فکری و عملکرد اهل سنت بر انجام عملیات استشهادی چیست؟

۳- وجوه اشتراک کدام است؟

۴- وجوه افتراق کدام است؟

۵-۱. فرضیه ها

در پاسخ به پرسش هایی که عنوان شده فرضیه های زیر مطرح است:

۱- عملیات شهادت طلبانه در بنیان فکری و عملی شیعه و اهل سنت نوعی دفاع است و ادله جهاد و دفاع شامل آن می شود.

۲- علماء اهل سنت با دید بازتری به عملیات استشهادی می نگرند و بعضی از قیود و شرایطی که فقهاء شیعه برای جواز آن بیان کرده اند، مطرح ننموده اند.

۳- جنبش هایی که عملیات استشهادی انجام می دهند در اندیشه و عمل متفاوت با جنبش های تروریستی است لذا عملیات شهادت طلبانه جایز و عملیات انتحاری علیه غیر نظامی بیگانه حرام است.

۴- عملیات استشهادی علیه نظامیان اشغالگر جایز و علیه غیر نظامیان جایز نیست مگر آنکه داخل در نظامیان باشند و راهی برای جلوگیری از کشته شدن آنها وجود نداشته باشد.

۶-۱. اهداف تحقیق

از آنجایی که هر پژوهش در پی اهداف خاصی صورت می گیرد در این پژوهش ما نیز برآنیم تا:

۱- ماهیت عملیات استشهادی در میان شیعه و اهل سنت معلوم گردد.